

[Sayı/Issue: 28, Aralık/December 2025]

NAZÎRÂ İBRAHİM EFENDİ’NİN MU‘AMMEYÂT-I ESMÂ’-İ HÜSNÂ RİSALESİ

Nazîrâ İbrahim Efendi’s Treatise Of Mu‘ammeyât-ı Esmâ’-i Hüsnâ

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 16 Ekim 2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 07 Aralık 2025

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık 2025

DOI Numarası / DOI Number 10.51592/kulliyat.1804946

Fatih Ramazan SÜER

Doç. Dr.

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam

Edebiyatı Bölümü

Orcid.org./0000-0002-8465-7733.

fatihramazansuer@cumhuriyet.edu.tr

Makale Bilgisi

Değerlendirme: Bu çalışma çift taraflı kör hakemlik sistemi uygulanarak değerlendirilmiştir.

Etik Beyan: Çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Etik Kurul Belgesi: Makale için “Etik Kurul Belgesi” gerekmektedir / gerekmemektedir.

Benzerlik Taraması: “Benzerlik Raporu” Turnitin.com / iThenticate / İntihal.Net sistemi üzerinden alınarak tarama yapılmıştır.

Telif Hakkı: Çalışmanın hazırlanma sürecinde yazar/yazarlar tarafından “Telif Hakkı Formu” imzalanarak sunulmuştur. Yazar/yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler.

Atf Bilgisi:

Süer, F.R. (2025). Nazîrâ İbrahim Efendi’nin *Mu‘ammeyât-ı Esmâ’-i Hüsnâ* Risalesi. *Külliyyat Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 28(Aralık): 129-148.

<https://doi.org/10.51592/kulliyat.1804946>

Sorumlu Yazar:

Fatih Ramazan SÜER, fatihramazansuer@cumhuriyet.edu.tr

Özet

Asıl adı İbrahim olan Nazîr/Nazîrâ, XVIII. yüzyılda yaşamış mutasavvıf şairlerdendir. Edirne'de dünyaya gelen Şair, âlim bir aileye mensup olup İbrahim Gülşenî'nin torunu, Sarıca Paşa Medresesi müderrisi Mustafa Gülşenî'nin oğlu, şair Kâmî'nin yeğenidir. Medrese eğitiminin yanı sıra devrin önemli âlimlerinden özel dersler de alan İbrahim Nazîrâ'nın en meşhur hocası İsmail Hakkı Bursevî'dir. Yaşamının büyük bir bölümü Sofya, Selanik, Filibe, Revan gibi Balkan şehirlerinde geçiren İbrahim Nazîrâ, tasavvuf ve ilim ortamında yetişmiştir. Aldığı eğitimlerin ardından müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuş ve aynı zamanda çeşitli alanlarda birçok eser kaleme alarak devrin velûd bir müellifi olmuştur. O, seksen yıllık ömründe din, tasavvuf, tarih ve edebiyat gibi farklı alanlarda 30 civarı eser kaleme almıştır. Bu eserlerden biri kaynaklarda adı *Mu'ammeyât-ı Manzume* şeklinde geçen bir muamma risalesidir. Müstakil hâli olmayıp Şairin mevcut iki *Divan* nüshasının birinde kayıtlı olan bu risalede sırasıyla; Allah Teala'nın, bazı velilerin, Hz. Muhammed'in, bazı peygamberlerin ve ashab-ı güzînin isimleri üzerine tertip edilmiş muammalar bulunmaktadır. Bu makalede klasik Türk edebiyatında muammalar, esma-i hüsnâ muammaları, Nazîrâ İbrahim Efendi'nin hayatı hakkında bilgi verilecek ve Nazîrâ İbrahim'in *Mu'ammeyât-ı Esmâ'-i Hüsnâ Celle Celâluhu* ve *'Amme Nevâluhu* başlığını taşıyan, 99 beyitten müteşekkil, Allah'ın 89 ism-i şerifi için tertip edilmiş muammaları ihtiva eden manzumenin çeviriyazılı metni verilecektir.

Anahtar Sözcükler: Klasik Türk edebiyatı, muamma, esma-i hüsnâ muammaları, Nazîrâ İbrahim Efendi, *Mu'ammeyât-ı Esmâ'-i Hüsnâ*.

Abstract

Nazîr/Nazîrâ, whose real name was Ibrahim, was a sufi poet who lived in the 18th century. Born in Edirne, he came from a scholarly family; he was the grandson of Ibrahim Gülşenî, the son of Mustafa Gülşenî a professor at the Sarıca Paşa Madrasa and the nephew of the poet Kâmî. In addition to his madrasa education, Ibrahim Nazîrâ also received private lessons from prominent scholars of the period, the most renowned of whom was Ismail Hakkı Bursevi. Having spent much of his life in Balkan cities such as Sofia, Thessaloniki, Plovdiv and Yerevan, Ibrahim Nazîrâ was raised in an environment rich in Sufism and scholarship. Following his studies, he served as both a professor and a judge and he also authored numerous works across various fields, making him one of the most prolific writers of his time. Over his eighty-year life, he wrote approximately thirty works on religion, sufism, history and literature. One of these is a treatise on mysticism, referred to in sources as *Mu'ammeyât-ı Manzume*. This work is not independent but is recorded in one of the two extant copies of his *Divan*. It contains mysteries composed respectively around the names of Allah, some saints, the Prophet Muhammad, various other prophets and the esteemed companions. This article will provide information on mysteries in classical Turkish literature, esma-i hüsnâ mysteries and the life of Nazîrâ İbrahim Efendi. In addition, it will present the transcribed text of a treatise titled *Mu'ammeyât-ı Esmâ'-i Hüsnâ Celle Celâluhu* ve *'Amme Nevâluhu*, which consists of 99 couplets and contains mysteries composed for 89 of the divine names of Allah.

Key Words: Classical Turkish literature, mysticism, esma-i hüsnâ mysteries, Nazîrâ İbrahim Efendi, *Mu'ammeyât-ı Esmâ'-i Hüsnâ*.

GİRİŞ

Lügatte; gizli, gizlenmiş, örtülü, remizli, anlaşılması güç olan söz (Sami 1999: 1376) manalarına gelen muamma, ıstılahta; hallinden isim çıkan, manzum ya da mensur bilmece (Kürkçüoğlu 1994: 100), çeşitli usûllere riayet etmek suretiyle bir ismi lafızlar arasına gizlemek (Tarlan 2019: 283) anlamlarına gelmektedir.

Remiz ve ima yoluyla bir isme delalet eden muammalar, zekice ve ustaca kaleme alınmış manzumelerdir. Bu manzumelere ustalıkla yerleştirilen isim, mısraları oluşturan harf ve sözcüklerin farklı usûllerle bir araya getirilmesiyle çözülür. Muamma yazabilmek ve çözebilmek için, aşağıdaki örnek muamma beyit ve çözümlerinde görüleceği üzere, Arap ve Fars dillerine vâkıf olmak, İslâm kültürü, klasik Türk edebiyatı, ebced hesabı ve dinî - kültürel inançlar gibi çeşitli konularda bilgi sahibi olmak gerekir:

Celâl

Üç otuzla bir otuz bir ad olur

Bu muammâyı bilen üstâd olur

Bu muamma beytinde çözüm, “üç otuzla bir otuz” ibaresinde gizlidir. Şöyle ki; ebcede göre “üç” rakamının karşılığı “cîm”, “otuz” sayısının karşılığı “lâm”, “bir” rakamının karşılığı “elif” harfleridir. “Bir otuz” ibaresinde geçen otuz sayısının karşılığı da “lâm” harfidir. Bu dört harf yanyana getirildiğinde (cîm+lâm+elif+lâm), beyitte istihracı istenen جلال (Celâl) ismi ortaya çıkmaktadır (Arslan 2019: 99).

Nûh

Şol kişi kim sımadı tevbesini

Görmemişdür o çeşm-i dildârı

Bu muamma beytinin çözümünde ilk planda telmih kuralı uygulanır. Birinci mısradaki Tahrîm sûresinin 8. ayetinden¹ mülhem olarak yani manevi iktibasla “tevbesini sımayan kişi”den “Nasûh” lafzı kastedilmektedir. İkinci mısradaki geçen “çeşm” (göz) kelimesi teşbih yoluyla “sad” harfine benzetilmektedir. İkinci mısranın anlamından yola çıkarak “Nasûh” kelimesindeki “sad” harfi görülmeyince yani kaldırılınca istihracı istenen “nûn+vav+ha” harflerinden oluşan نوح (Nûh) ismi ortaya çıkmaktadır (Arslan 2019: 119).

Genellikle beyit nazım birimiyle yazılan muammalar, hangi isim hakkında düzenlenmişse o isim, başlık mahiyetinde, beyitin baş tarafına yazılır. Aslolan burada beyite gizlenen ismi çözebilmektir. Esasında bir kelime oyunundan ibaret olan muammalar, yapı itibarıyla “manzum bilmece” şeklinde tarif edilen lügazlar ile benzerlik gösterirler. Divanların sonunda “Elgaz” başlığı altında sıralanan lügazların muammalardan ayrılan en önemli yanı ise; cevabı “soğan” olan aşağıdaki örnekte görüleceği üzere, lügazlarda bulunması istenilen isim veya eşyanın adı yazılmayıp lügaz metninin “*ol nedir kim...?*” şeklinde yöneltilmiş klasik bir soruyla başlaması, konu edilen nesnenin özelliklerinin sayılması ve bu özelliklerden hareketle lügazın cevabının bulunmasıdır (Arslan 2019: 83; Saraç 2020: 320):

Ol nedür kim giymiş envâ-i libâs

Cümleden ber-ter tutarlar anı nâs

¹ *Tûbû ilallâhi tevbeten nasûhâ.* (Bir daha tevbenizi bozmayacak şekilde (nasûh bir tevbe ile) Allah’a tevbe ediniz.)

Sâhibi anı ayağından asar

Lâzım olsa ibtidâ başın keser

Başını kesdikde sonra rahm ider

Ağlayup ol dem gözi yaşın siler (Özerol 2018: 47)

Diğer edebî sanatlara göre muahhar bir sanat olan muamma, ilk olarak Arap edebiyatında XII. yüzyıldan sonra görülmeye başlamıştır. Araplar, muammanın ilk kez Halil b. Ahmed tarafından yazıldığını iddia ederler. Bu sanatın gerçek ustaları ise Fars edebiyatında yetişmiştir. Muammanın Arap edebiyatından Fars edebiyatına geçmesiyle bu sahada ayrı bir ilim olarak ele alınmış ve Ali Yezdî tarafından kaideleri belirlenmiştir. Ali Yezdî'nin belirlediği kaideleri geliştiren Abdurrahman Câmî ile muammaya çok rağbet edilmiş ve Muhammed Şîrâzî ile muamma en ileri seviyeye ulaşmıştır. Ali Şîr Nevâyî ve Molla Câmî'nin muamma risaleleri ise muamma sanatının en meşhur örnekleri olarak kabul edilmektedir (Bilkan 2000: 26-29).

Harf ve yazıya bağlı edebî sanatlardan biri olan muamma, Türk edebiyatına Fars edebiyatından geçmiştir. Türk edebiyatında başlangıçta, esmaü'l-hüsna için yazılan muammalar daha sonra din, devlet büyükleri ve aile bireyleri için de yazılır olmuştur. Bu bağlamda ilk Türkçe muamma örneklerine; XV. yüzyılda rastlanılmaktadır. Türk edebiyatında ilk muamma yazan şairler; Ahmedî ve Muînî olarak bilinmektedir. Muammanın Anadolu sahasında ilgi görüp yaygınlık kazanmasında İran ve Azerbaycan'dan gelen şairler önemli rol oynamıştır. Anadolu sahasında muammanın tekamülü ise XVI. yüzyılda gerçekleşmiştir. Cem Sultan, Lamiî Çelebi, Bâkî, Fuzulî, Adnî, Lami'î, Edirneli Emrî, Nâbî, Neylî, Sâbit, Kâmî, Kınalızâde Ali Efendi, Sürûrî, Sünbülzâde Vehbî, Münif, Salih Çelebi ve Fıtnat Hanım gibi isimler bu yüzyıldan itibaren muamma tertip etmiş şairlerden bazılarıdır. Mezkur şairlerden Edirneli Emrî, yazmış olduğu 700 civarı muammayla Türk edebiyatında en çok muamma kaleme almış şair olarak bilinmektedir (Saraç 1997: 301; Bilkan 2000: 26-29).

Muamma tertip etmiş mezkur şairlerin yanı sıra Farsça eserleri tercüme veya şerh eden şairler de bulunmaktadır. Mir Hüseyin Muammayî'nin eserini şerh eden Sürûrî (Öntürk 2019), Molla Câmî'nin eserini şerh eden Salâhaddin Uşşâkî (Kaçar 2021: 473-484) ve Bihiştî Ramazan (Öntürk 2022: 247-267) bu şairlerdendir. Mevcut örneklerden hareketle Türk edebiyatındaki muammaları şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

1. Esmâ-i Hüsnâ ile ilgili muammalar
2. İnsan isimlerini ihtiva eden muammalar
3. Dinî ifadeleri ihtiva eden muammalar
4. Tabiat unsurlarıyla çeşitli nesneler hakkında yazılmış muammalar (Bilkan 2000: 17)

Konuyla alâkalı yapılmış bir diğer tasnif ise; esma-i hüsnâ muammaları, esma-i Nebi muammaları ve şahıs isimleri üzerine kurulu muammalar (Saraç 1997: 321) şeklindedir. Söz konusu tasniflere Nazîrâ

İbrahim Efendi'nin *Mu'ammeyât-ı Manzûme* adlı eseri kaynaklığında; esma-i enbiya, esma-i ashab-ı güzîn ve esma-i evliyaullah muammaları da dâhil etmek mümkündür.

İsim kelimesinin çoğulu “esma” ile manası; en güzel olan “hüsna” sözcüğünün bir araya gelmesiyle oluşmuş esma-i hüsna; en güzel isimler anlamına gelmektedir. Esma-i hüsna, Farsça bir terkip olup bu terkinin Arapçadaki karşılığı; “el-esmaü'l-hüsna”dır. Her iki terkip de mana itibariyle; Allah'ın, Kur'ân-ı Kerim'den ve hadis-i şeriflerden öğrenilen 99 ism-i şerifine işaret etmektedir. Bazı muhaddislerden rivayet edilen “Şüphesiz Allah'ın 99 ismi vardır. Kim onları ezberlerse cennete girer.” (Cânan 1993: 507) hadisinde bildirilen müjdeye nail olmak ve nail olunmasına vesile olabilmek maksatlarıyla Allah'ın 99 ismiyle alâkalı pek çok manzum ve mensur eser kaleme alınmıştır. (Şener 1985: 121; Şahin 2001: 49; Öztürk 2019: 33).

Esma-i hüsna ile alâkalı metinlerden biri esma-i hüsna muammalarıdır. Bu metinlerin sayısı diğer esma-i hüsna metinlerine göre daha azdır. XV. yüzyıl şairlerinden Lâmiî Çelebi'nin *Şerh-i Mu'ammeyât-ı Alâ Esmâ-i-Hüsnâ*'sı (Baş 1999), XVI. yüzyıl şairlerinden Surûrî Mustafa'nın *Şerh-i Mu'ammeyât-ı Mîr Hüseyin* adlı eseri (Öztürk 2019) ve XVIII. yüzyıl şairlerinden Nazîr İbrahim'in *Mu'ammeyât-ı Esmâ'-i Hüsnâ Celle Celâluhu ve Amme Nevâluhu* adlı risalesi bu türdeki nâdir eserlerdendir.

1. Nazîrâ İbrahim Efendi'nin Mu'ammeyât-ı Manzûme Adlı Eseri

1694 yılında Edirne'de dünyaya gelen Nazîrâ İbrahim Efendi, ulema sınıfına mensup bir aileden gelmektedir. Tahsilini Edirne'de tamamlayan İbrahim Efendi 80 yıllık ömründe Edirne'de müderrislik, kâtiplik ve birçok Osmanlı şehrinde kadılık görevlerinde bulunmuş önemli bir devlet adamıdır. Onun hayatının mühim noktalarından biri yaşadığı devrin en önemli isimlerinden biri olan İsmail Hakkı Bursevî'nin öğrencisi olmasıdır. Halvetiye tarikatının Gülşeniye koluna mensup şairlerden biri olan Nazîrâ İbrahim Efendi'nin *Divan*'ında şeyhleri Lalî Mehmed Fenayî Efendi ve bilhassa Hasan Sezâî Efendi için yazmış olduğu pek çok manzume yer almaktadır. Nazîrâ İbrahim, son görevi olan Eski Zağra kadılığından sonra mezkur belde yakınlarında bulunan “Kesri” adlı köyde bir tekke yaptırmış ve vefat tarihi olan 1774'e kadar burada yaşamıştır (Şengün 2006: 1-29).

Nazîrâ İbrahim Efendi, resmî görevlerinin yanı sıra din, tasavvuf, tarih, edebiyat gibi çeşitli alanlarda manzum/mensur 30 civarı eser kaleme almış velûd bir müelliftir. Manzum eserler arasında; *Dîvân-ı Nazîr*, *Mu'ammeyât-ı Manzûme*, *Manzûme-i Ahlâkiyye*, *Beyân-ı Hurûf-ı Teheccî* ve *Risâle-i Ehâdis-i Erbaîn-i Sülâsiyye* bulunurken; mensur eserleri arasında ise; *İnsannâme*, *Behcetü'l-ibrâr* ve *Lem'atü'l-esrâr*, *Câmiu'l-mu'cizât*, *Muhtasar Târîh-i Osmânî*, *Şerh-i Gazel-i Mevlânâ*, *Şerh-i Gazel-i Niyâzî-i Mısri*, *Tuhfe-i Gülşeniyye* adlı eserleri bulunmaktadır (Şengün 2006: 27-64).

Nazîrâ İbrahim Efendi'nin manzum eserleri arasında en çok dikkat çeken *Mu'ammeyât-ı Manzûme*'dir. Müstakil hâlinin olup olmadığı kesin olarak bilinmeyen eser, Şairin mevcut iki divan nüshasından biri olan Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Bölümünde bulunan 493 nolu yazmanın 3b-14a varakları

arasında kayıtlıdır. Toplam beş farklı muamma metnini ihtiva eden eserde sırasıyla; *Mu'ammeyât-ı Esmâ'-i Hüsnâ Celle Celâluhu ve Amme Nevâluhu*, *Ba'zı Evliyâ-yı Kirâm Mu'ammeyât-ı Esmâ'-i Latîfeleridür*, *Mu'ammeyât-ı Esmâ'-i Habîb-i Hudâ Aleyhi ve Alâ Âlihi Ekmelü't-tahâyâ*, *Esmâ'-i Ba'zı Enbiyâ-yı İzâm Aleyhimü's-salât ve's-selâm* ve *Mu'ammeyât-ı Ashâb-ı Güzîn Rıdvânullahi Aleyhim Ecma'in* başlıklarıyla kayıtlı muamma metinleri bulunmaktadır.

99 beyitten müteşekkil ilk muamma metninde; Allah Teala'nın 89 ismi için tertip edilmiş muammalar, 12 beyitten müteşekkil ikinci metinde; Mevlana, Rıfâî, Sadî, Ruşenî, Gülşenî, Hakkı Şeyh Celvetî, Enis Şeyh Mevlevî, Sezayî, Şah Nakşibend, Cüneyd, Rabiâtü'l-Adeviyye ve İbrahim Havvas olmak üzere 12 velinin esması için tertip edilmiş muammalar, 100 beyitten müteşekkil üçüncü metinde; Hz. Peygamber'in 107 ismi için tertip edilmiş muammalar, 18 beyitten müteşekkil dördüncü metinde; Hz. Yusuf, Hz. Yunus, Hz. Âdem, Hz. İsa, Hz. Eyyüb, Hz. İbrahim, Hz. Yahya, Hz. Nuh, Hz. İsmail, Hz. Şit, Hz. Lut, Hz. Hut, Hz. Süleyman, Hz. Hızır, Hz. İlyas, Hz. Davud, Hz. Salih ve Hz. Circis olmak üzere 17 peygamberin esması için tertip edilmiş muammalar ve 13 beyitten müteşekkil beşinci metinde; Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, Hz. Hamza, Hz. Abbas, Hz. Zübeyr b. Avvam, Hz. Selman, Hz. Sad b. Ebi Vakkas, Hz. Eyyüb ve Hz. Cabir olmak üzere 14 ashâb-ı güzînin esması için tertip edilmiş muammalar bulunmaktadır. Bu muammaların tamamının gün yüzüne çıkarılması büyük bir önem arz etmektedir. Bu çalışmada, bir makale hacmini aşacağı için yalnız *Mu'ammeyât-ı Esmâ'-i Hüsnâ Celle Celâluhu ve Amme Nevâluhu* başlıklı manzume konu edinilmiştir.

2. Mu'ammeyât-ı Esmâ'-i Hüsnâ Celle Celâluhu ve Amme Nevâluhu

Nazîrâ İbrahim Efendi'nin *Mu'ammeyât-ı Manzûme* adlı eserinin ilk bölümünü teşkil eden *Mu'ammeyât-ı Esmâ'-i Hüsnâ*, Allah'ın isimlerinden “Celâl” ile başlamakta ve “Bâkî” ismiyle sona ermektedir:

Be-İsm-i Celâl 'Azze Şânuhu

Müşâbihdür hilâle ism-i lâle

Delâlet itmede ism-i Celâl'e

Bâkî

Bi-luğf-ı ta'b-ı 'ârif ism-i Mevlâ

Olur bir iki dürr ile dil-ârâ

Metnin toplam beyit sayısı 99 olup manzumede Allah'ın 89 ismi için tertip edilmiş muammalar bulunmaktadır. İsim sayısı ile beyit sayısı arasındaki fark; bazı isimler için birden fazla muammanın yazılmış olması ve bazı beyitlerin birden fazla ismi ihtiva etmesi dolayısıyladır. Bu durum, Şairin remzî çağrışımlarla genişletilmiş bir muamma tarzı oluşturduğunu göstermektedir. Buna göre haklarında birden fazla muamma yazılmış esma arasında; *Ahâd*, *Allâm*, *Bâkî*, *Bedî*, *Gaffâr*, *Kâdir*, *Kahhâr*, *Kayyûm*, *Muhyî*, *Mukaddim*, *Mukîr*, *Nûr*, *Semî*, *Settâr* ve *Vehhâb* isimleri bulunmaktadır. Bu isimlerden “Semî”, hakkında tertip edilmiş üç muamma ile dikkat çekerken diğer isimler için ikişer muamma tertip

edilmiştir. Haklarında birden fazla muamma tertip edilmiş isimlerden bazısının art arda yazıldığı görülen eserde yer alan esmanın tamamı ise eserdeki sıraya göre şöyledir:

Celâl, Hayy, Kayyûm, Fettâh, Rezzâk, Râzık, 'Allâm, 'Allâm, Gaffâr, Semî', Semî', 'Alîm, Şabûr, Kâdir, Kerîm, Kâdir, Vehhâb, Hâkîm, Evvel, Ahad, Cemîl, Celîl, Mü'min, Mu'iz, Bedî', Şehîd, 'Adl, Habîr, Rahmân, Kahhâr, Bâsıt, 'Alî, Vedûd, Zâhir, Reşîd, Râfî', Karîb, Rakîb, Kebîr, Rabb, Başîr, Câmi', Ğanî, Muğnî, Kâdir, Kâhir, Tâhir, Âhir, Mâlikü'l-mülk, Muqaddim, Mecîd, Dârr, Muhyî, Tevvâb, Nûr, Hâdî, Quddûs, Ahad, Hakim, Hafîz, Şamed, Müheymîn, Muşavvir, Hâfîz, Vehhâb, Muhyî, Mümîn, Kahhâr, Kayyûm, Bedî', Şekûr, Hamîd, Selâm, Cebbâr, Kavî, Mübîn, Metîn, Kâdir, Bâkî, Semî', Hakk, Mu'îd, Mübdî', Mu'în, Müntakım, Muķît, Mâni', Allâh, Vâris, Gafûr, Gaffâr, Settâr, Nûr, Mütekebbir, Muķtedir, Muqaddim, Muķît, Mu'ahhîr, Mâcid, Hannân, Mennân, Kâ'im, Settâr, Bâkî.

Her ne kadar muammalar çoğunlukla tek bir ismin gizlenmesi esasına dayansa da birden fazla ismin aynı beyitte gizlendiği örnekler de bulunmaktadır. *Mu'ammeyât-ı Esmâ'-i Hüsnâ*'da iki ismi bir arada barındıran beyitlerde gizlenmiş isimler arasında; *Karîb ü Rakîb, Kebîr ü Rabb, Ğanî vü Muğnî, Mübîn ü Metîn, Muqaddim ü Muķît* bulunmaktadır. Bu tür örnekler, Şairin isimlerin anlam ilişkilerini şiirsel bir yapıda bütünleştirdiğini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Muammalarda aranan ismin çözümünü kolaylaştırmak amacıyla genellikle muammanın başında “be-ism-i.../be-nâm-i...” gibi klasik ibarelere yer verilir. Nazîrâ İbrahim Efendi'nin eserinde bu ibarelerin kullanımı dikkat çekici bir seyir izlemektedir. Eserin başlarında “*azze şânuhu, celle şânuhu, azze ismuhu, amme rızkuhu*” gibi saygı bildiren ifadelerin tercih edildiği; orta bölümlerde daha sade ve geleneksel “be-ism-i.../nâm-i...” şeklindeki ibarelerin kullanıldığı; son bölümlerde ise herhangi bir ibareye yer verilmeksizin yalnızca ilgili ismin başlık olarak kaydedildiği görülmektedir. Nazîrâ İbrahim Efendi'nin başlıklandırma usûlünde görülen bu değişiklikler, eserin farklı dönemlerde kaleme alındığı ihtimalini düşündürmektedir. Muammalarda kullanılan başlık türlerine dair örnekler ise şöyledir:

Be-İsm-i Hayy 'Azze Şânuhu

Hayât-ı tayyibe bulmak dilerseñ bezm-i 'âlemde

Çıkar tâ kalmaya hubb-ı sivâ aşlâ derûnunda

Be-İsm-i Kayyûm Celle Şânuhu

Rûz-ı rûze geldi ey dil hâzır ol

Mâh-ı şavmın evveline nâzır ol

Be-İsm-i Fettâh 'Azze İsmuhu

Kıl nazar vech-i habîbe dâ'imâ

Lutfi ile pîri şâb eyler Hudâ

Be-İsm-i Rezzâk 'Amme Rızkuhu

Qalbimiz bula ilâhâ incilâ

Tutalum eyyâm-ı beyzâ dâ'imâ

Be-İsm-i Gaffâr

Ğam u derd-i dilimiz hep râfi'

Qatre-i çeşmimiz olur dâfi'

Be-Nâm-ı Mümît

Qalb-i ba'z ile yetîm olsa kişi

Merhamet yüz gösterir biter işi

Selâm

Mihr ü meh virdi devâ derd-i firâk-ı yâre

Biridür bâ'is-i râhat birisi bâdi-i kâre

Muammalar çoğunlukla tek beyit hâlinde ve musarra (iki mısrası kafiyeli) olarak yazılır. Ancak müfred, yani mısraları kendi aralarında kafiyesiz beyitler de muamma geleneğinde yer bulmuştur. *Mu'ammeyât-ı Esmâ'-i Hüsnâ*'da toplam 99 beyitten 5'i müfred diğerleri ise musarradır. Bu durum Şairin klasik şekil özelliklerine bağlı kaldığını ancak biçimsel çeşitliliği de göz ardı etmediğini göstermektedir. *Mu'ammeyât-ı Esmâ'-i Hüsnâ*, Türkçe kaleme alınmış bir manzumedir. Bununla beraber eserde bir Farsça, bir de mülemmâ beyit bulunmaktadır. Bu örnekler, Şairin yalnızca Türkçe söyleyiş gücünü değil, klasik şiirin iki ana dili arasındaki geçişlere hâkimiyetini de göstermektedir. Farsça yazılan beyit “Mennân”, mülemma beyit ise “Mâcid” isimleri hakkındadır:

Mennân

Nevâ-yı Hazret-i Haqq-ra şenidem

Ki men an-ra be-çeşm-i cân be-didem

Mâcid

Sa'y-i ma der-vuşlat-ı dildâr-ı mâ

Ol meger lutf-ı Hudâ ile ola

Şiirlerinde “Nazîr/Nazîrâ” mahlaslarını kullandığı bilinen İbrahim Efendi'nin *Mu'ammeyât-ı Esmâ'-i Hüsnâ*'da mahlasını bir kez kullandığı görülmektedir:

Be-Nâm-ı Vehhâb

O âhû çeşm bâ-takdîr-i Mevlâ

Görüp dil virdi bî-çâre Nazîrâ

Mu'ammeyât-ı Esmâ'-i Hüsnâ'nın dikkat çeken bir diğer özelliği; bazı kelimelerin, mısraların üzerlerinin çizilmiş olması, düzensiz bir şekilde der-kenârlara çeşitli kelimelerin ve hâşiyelerin yazılmış

olmasıdır. Metindeki der-kenârlar ve düzensizlikler mevcut nüshanın müsvedde karakterinde olabileceği ihtimalini akıllara getirmektedir. İkinci bir nüshasının olup olmadığı henüz bilinmeyen manzume, imlâ ve tertip açısından bazı olumsuz özelliklere sahip olsa da *Mu'ammeyât-ı Esmâ'-i Hüsnâ*, klasik Türk edebiyatında örneği az görülen esma-i hüsnâ muammalarının ender bir örneği olarak literatürde yerini almıştır.

Muamma çözümü, muammada gizli olan ismi ortaya çıkarma işlemidir ve bu süreçte dil bilgisi, harf analizi, kelime oyunu ile anlam ilişkileri kullanılır. Bu çözüm tekniklerinden hareketle, *Mu'ammeyât-ı Esmâ'-i Hüsnâ*'da yer alan bazı muammaların çözümleri şöyledir:

Be-İsm-i Fettâh 'Azze İsmuhu

Kıl nazar vech-i habîbe dâ'imâ

Lutfi ile pîri şâb eyler Hudâ

Bu beyitte çözüm “delikanlı, civân” anlamlarına gelen “şâb” kelimesinde ve “vech-i habîb” terkinde gizlidir. Şöyle ki; “şâb” kelimesinin Arapçadaki bir diğer karşılığı “fetâ”dır. “Vech-i habîb” terkinin kast ettiği “habîb” kelimesinin ilk harfî olan “h”, “fetâ” kelimesine eklendiğinde فتح (Fettâh) ismi ortaya çıkmaktadır.

Be-İsm-i Vehhâb 'Amme Hibbetuhu

Diyüp yâ Hû akıt bir nokta katre çeşmi

Dilâ cürmüñ bağışlar eylemez aşlâ saña hışmı

Bu beyitte çözüm “yâ Hû” ve “akıt bir nokta” kelime gruplarında gizlidir. “Akıt bir nokta” söz grubuyla kastedilen bir önceki “yâ Hû” kelime grubunda bulunan “yâ” harfinin bir noktasının silinmesidir. “Yâ” harfinden bir nokda silindiğinde “yâ Hû” ifadesi باهو (bâ hû) hâlini almaktadır. Ortaya çıkan bu yeni kelime tersten okunduğunda istihracı istenen وهاب (Vehhâb) ismi ortaya çıkmaktadır.

Be-İsm-i Bedî'

'Abdin ahvâli perişân oldu

Vech-i yâri göricek şân buldı

Bu beyitte çözüm “Abdin ahvâli perişân oldu” ile “vech-i yâr” söz gruplarında gizlidir. “Abd” kelimesinin hâlinin perişan olması, kelimeyi oluşturan harflerin (د ب ع) yerlerinin değişmesi anlamına gelmektedir. Söz konusu harf değişikliklerden bir tanesi ع د ب şeklindedir. “Vech-i yâr” terkininden kastedilen “ی” harfî, “abd” kelimesinin perişan bir hâllerinden biri olan (ع د ب)'ya eklendiğinde بدیع (Bedî') ismi ortaya çıkmaktadır.

Be-İsm-i Bâsı

Meyânîñ evveli bâ-luğ-ı Mevlâ

Olur kim bilinse ism-i dil-ârâ

Bu beyitte çözüm Farsça bir kelime olan “meyân” ile “bâ-luṭf-ı Mevlâ” terki binde yer alan “bâ” ön ekinde gizlidir. Bir şeyin ortası manasına gelen “meyân” kelimesinin Arapçadaki karşılığı “vasat”tır. Vasat (وسط) kelimesinin ilk hecesine “meyânın evveli” ipucundan hareketle “vav” harfi kaldırılıp “bâ” harfi getirildiğinde باسط (Bâsıt) ismi ortaya çıkmaktadır.

Be-İsm-i Kâdir

Der-i lutfunda kâni ‘oldı ol kim bir dilim nâna

Olur elbetde vâsıl ni ‘met-i bî-had u pâ-yâna

Birinci mısradaki geçen “der-i lutf” ve “kâni” kelimelerinin yardımıyla buradaki isim çözülmektedir. Şöyle ki; قانع kelimesinin ilk hecesi (قا) ile “der-i lutf” terki binin ilk hecesi (در) bir araya getirildiğinde قادر (Kâdir) ismi ortaya çıkmaktadır.

Be-İsm-i Tevvâb

‘Afv olunsun dir iseñ cürmüñ senüñ

Bâb-ı gayra degmesin âb-ı ruḥuñ

Birinci mısradaki geçen “senün” kelimesi ile ikinci mısradaki geçen “âb” kelimesi yardımıyla buradaki isim çözülmektedir. Birinci mısradaki geçen “sen” kişi zamirinin Farsçadaki karşılığı to (تو) kelimesidir. Bu kelimeye âb (اب) sözcüğü getirildiğinde تواب (Tevvâb) ismi çıkmaktadır.

Be-İsm-i Ahad

Birdür ol birliğine kim şekk ider

Defter-i ‘ömrine âḥir ḥakk ider

Bu beyitte gizlenen ismin çözümü “Bir” kelimesindedir. Türkçe bir kelime olan “bir”, sayıların ilkinin adıdır. Bu sayı isminin Arapçadaki karşılığı Ahad’dır. Böylelikle beyitte gizli olan “Ahad” ismi kolaylıkla ortaya çıkmaktadır.

Be-İsm-i Mü’min

Şem ‘-i zâti rûşen itdi ‘âlemi

Maṭla ‘-ı nûr eyledi çün âdemi

Bu beyitteki isim “şem” sözcüğünde ve “matla ‘-ı nûr” terki binde gizlidir. Arapça “şem” kelimesinin karşılığı Farsçada mûm (موم) dur. “Matla ‘-ı nûr” terki binden kastedilen “nûr” kelimesinin ilk harfi olan ن (nûn) harfi, “mûm” kelimesine eklendiğinde مومن (Mümin) ismi ortaya çıkmaktadır.

Ğaffâr

Fârîğ-i cürme olursa insân

Bil ki tebdîl olunur ḥâli hemân

Bu beyitte gizlenmiş ismin çözümü فارغ (fârîğ) kelimesindedir. İkinci mısradaki yer alan “tebdîl” kelimesinden hareketle “fariğ” kelimesini oluşturan harflerin yerleri değiştirildiğinde غفار (Ğaffâr) ismi çıkmaktadır.

3. Çeviri Yazılı Metin

Mu'ammeyât-ı Esmâ'-i Hüsnâ Celle Celâluhu ve 'Amme Nevâluhu

[3b]

Be-İsm-i Celâl 'Azze Şânuhu

Müşâbihdür hilâle ism-i lâle

Delâlet itmede ism-i Celâl'e

Be-İsm-i Hayy 'Azze Şânuhu

Hayât-ı tayyibe bulmak dilerseñ bezm-i 'âlemde

Çıkar tâ kalmaya hubb-ı sivâ aşlâ derûnunda

Be-İsm-i Kayyûm Celle Şânuhu

Rûz-ı rûze geldi ey dil hâzır ol

Mâh-ı şavmın evveline nâzır ol

Be-İsm-i Fettâh 'Azze İsmuhu

Kıl nazar vech-i habîbe dâ'imâ

Luţfî ile pîri şâb eyler Hudâ

Be-İsm-i Rezzâk 'Amme Rızkuhu

Kalbimiz bula ilâhâ incilâ

Tutalum eyyâm-ı beyzâ dâ'imâ

Be-İsm-i Râzık

Maẓhar-ı luţf-ı Hudâ'yuz dâ'imâ

İderüz bir demde yürekden şenâ

Be-İsm-i 'Allâm

Mihr ü meh virür nişânın dâ'imâ

Kâm alur iden yolında ser-fedâ

Diger Be-İsm-i 'Allâm

Tîr-i müjgânına ebrûlar kemân

Sîne-i 'uşşâk aña bî-had nişân

Be-İsm-i Ğaffâr

Ğam u derd-i dilimiz hep râfi'

Katre-i çeşmimiz olur dâfi'

Be-İsm-i Semî'

Vaşf-ı rûy-ı yârı gûş eyler göñül hayrân olur

Cüst ü cû ile bulur ismini ol handân olur

Diger [Semî']

Nûş ile hamr-ı ledünnî şeyh iken oldı şâb

Gördüm ol şevk ile toĝdı her taraftan âfitâb

Be-İsm-i 'Alîm

Gördi mihr ü mâhı bahr-i 'aqs feyz-i nûr ider

Cüst ü cû-yı yârda mâhîler dahı tûrmaz gider

Be-İsm-i Şabûr

Dîde-yi efgân ile bu rûy-ı reng-i yâre bak
Kudret izhâr eylemişdir şüphe itme anda Hakk

[4a]

Be-İsm-i Kadir

İbtidâ kudret-i Hakk zâhir olur her şey'de
Cümle 'âlemde gerek deyr ü gerek câmi'de

Be-İsm-i Kerîm

Cemâl-i yâr olur dilde nümâyân
Görür aşhâb cûd u lûtf u ihsân

Be-İsm-i Kâdir 'Amme Kudretuhu

Cihân içre hemân 'izz ü sa'âdet
Niteci Hakk'ı bilmekdür nihâyet

Be-İsm-i Vehhâb 'Amme Hibbetuhu

Diyüp yâ Hû akıt bir nokta katre çeşmi
Dilâ cürmüñ bağışlar eylemez aslâ saña hışmı

Be-İsm-i Hakkîm Celle Hikemuhu

Kim nazar eyler ise rûy-ı habîbe dâ'im
Ol şafâlarla olur bezm-i cihânda kâ'im

Be-İsm-i Evvel

Gönül zir-i livâû'l-hamda vâsıl olmak isterseñ
Hudâ ile Resûl'i zikr ü fikrin eylegör dâ'im

Be-İsm-i Aḥad

Hudâ'dur kalb-i ba'za şevk-i ihsân eyleyen her dem
Anuñ fikriyle aslâ zerre deñlü kalmasın bir gam

Be-İsm-i Cemîl

Meylimiz vech-i cemîl-i yâredür
Cüst ü cûda gönümüz âvâredür

Be-İsm-i Celîl

Her şeb ol vech-i cemîl-i yârdur efkârımız
Hâb u râhat yerine esmâsıdur ezkârımız

Be-İsm-i Mü'min

Şem'-i zâtı rûşen itdi 'âlemi
Maṭla'-ı nûr eyledi çün âdemi

Be-İsm-i Mu'iz

Fikr-i Hakk dâ'im derûnum râzıdur
Zahm-ı dil dildârımıñ i'zâzıdur

Be-İsm-i Bedî'

'Abdin aḥvâli perişân oldı
Vech-i yâri göricek şân buldı

Be-İsm-i Şehîd

Dest-i kudret geh şehi eyler gedâ
Geh gedâyı şâh ider bî-iştibâh

[4b]

Be-İsm-i 'Adl

Şıdk şubh-ı şâdıka dal oldu ey rûşen-zamîr
Bir tarafda âfitâb [u] bir taraf mâh-ı münîr

Be-İsm-i Habîr

Rûy-ı hûbâna nazarla şekkiñi eyle yakîn
Hâlîk'ın birliğini bil bul şafâ-yı dil hemîn

Be-İsm-i Rahmân

Ruhun ru'yetle dil ism-i şerîfin bildi dildârûñ
Meger hâli benim bu merdüm-i çeşmim imiş anuñ

Be-İsm-i Kahhâr

İbtidâ-yı kudrete yok intihâ'
Râh-ı dilde ola luţfi ilticâ'

Be-İsm-i Bâsıt

Meyânîñ evveli bâ-luţf-ı Mevlâ
Olur kim bilinse ism-i dil-ârâ

Be-İsm-i 'Alî

Hâlîk-ı yektânın ism-i pâkin i'lâm itmege
Bir yere cem' oldılar Şems ü Kamer'le Müşterî

Be-İsm-i Vedûd

Hubbı taz'îf eylediler nâm-ı pâkin yâd idüp
Şihhat üzre bildiler kat kat muhabbet gösterüp

Be-İsm-i Zâhir

Cehd-i bî-had ile 'azm-i râh-ı 'aşk itdi gönül
Çok perişân oldu ammâ yârini buldı gönül

Be-İsm-i Reşîd

Temâşâ eyle ey dil derûnundan dil-ârâyı
Niteçi bahr-ı hüsn içre Hudâ'dur halk iden anı

Be-İsm-i Râfî'

Bilür 'ârif ne resm üzre yazılsa ism-i dildârı
Perişân-hâtır olmaz aşlâ anuñ ağyârı

Be-İsm-i Karîb ü Rakîb

Yakîn oldu egerçi 'âlem içre hâli ebrârûñ
Yakînüñ nüshasıdur şübhe itme ism-i dildârûñ

Be-İsm-i Kebîr ü İsm-i Rabb

N'ola reyb âharı şekkin niteçi hâli oldıysa
Ne lâzım 'ârife anuñ dili dildârı buldıysa

Be-İsm-i Başîr

Dikkatle nazar itse eger rûyına yârin
'Uşşâkı fedâ eyler idi yoluna varın

Be-İsm-i Câmi'

Bir yere gelürler ehl-i istikâmet dâ'imâ
İttibâ' emr iderler cümle aşhâb-ı hüdâ

[5a]

Be-İsm-i Ğanî vü Muğnî

Dîde-i terle nazar ruhsâr-ı yâre hûbdur
'Âleme evvel ol maflûbdur u mergûbdur

Be-İsm-i Kâdir

Der-i luftunda kâni' oldı ol kim bir dilim nâna
Olur elbetde vâsıl ni'met-i bî-had u pâyâna

Be-İsm-i Kâhir

O kim kâni' degüldür rızkına hep söyler efsâne
Olur her demde mazhar ol 'azâb u kahr-ı Yezdân'a

Be-İsm-i Tâhir

Tahâretle geçen mihrâb-ı ebrû-yı dil-ârâya
Perîşân olsa da âhir gider firdevs-i a'lâya

Be-İsm-i Âhir

Ruḥ-ı hûbı ile kadd-i dil-ârâ
Biri güldür birisi serv ü ra'nâ

Be-İsm-i Mâlikü'l-mülk

Yârüñ ismi oldur bil ey dil kelâm ile kelim
Hâşıl ola cümle 'âlem halkına tâ kim 'ilim

Be-İsm-i Muḳaddim

Oldı ismi ism-i Hakk'la tevemân
Hâk-ı pâyı kuḥl-ı çeşm-i 'âşikân

Be-İsm-i Mecîd

Sa'y eyle nûş-ı meyi 'aşka perîşân oldum
Lîḳ ammâ ki dil-i zârımı ḥandân buldum

Be-İsm-i Dârr

'Arz tebdîl olunur 'âkıbet hâlinde
Herkes itdigini elbet bulur ol hâletde

Be-İsm-i Muḥyî

Zindedür dil vech-i maḥbûbı güzelden dâ'imâ
Görüp yâri n'eylesün gayrı degül lâzım aña

Be-İsm-i Tevvâb

'Afv olunsun dir iseñ cürmüñ senüñ
Bâb-ı gayra degmesin âb-ı ruḥuñ

Be-İsm-i Nûr

Yüziñi görmek için n'ola fedâ itse seri
Gice gündüz dil ser-i kûyuñ dolanur serseri

Be-İsm-i Hâdî

Her ki ister neyl-i lutf-ı sermedî
İsm-i yâri kalb âh ile didi

Be-İsm-i Kuddûs

Nüşhâ-i fâ'ideyi dil ki görür
Her ne lâzımsa nihâyetde bulur

[5b]**Be-İsm-i Aḥad**

Birdür ol birliğine kim şekk ider
Defter-i 'ömrine âḥir ḥakk ider

Be-İsm-i Ḥakim

Rû-yı ḥabîbe kim nazar eyler şafâ bulur
Derd-i derûna çâre olur bir devâ bulur

Be-İsm-i Ḥafîz

Gitmedi bir dem ḥayâl-i zülfi ḥâtırdan velî
Fikr-i rûyıyla ferâmûş itdi dil ḡayrıları

Be-İsm-i Şamed

Gelmez ḥesâba 'âşık olan vechiñe senüñ
Virür kamer de cân u seri yoluña senüñ

Be-İsm-i Müheymin

Yümn-i devletle kaçan sîmâsını yârin gören
Nâil-i lutf-ı Ḥudâ'dur ol olur 'adene giren

Be-İsm-i Muşavvir

Çeşm-i 'ibretle nazar kıl n'ola gör aḥvâlini
Ḥânesine cizye sa'y eyler dem-â-dem dâneysi

Be-İsm-i Ḥâfız

Virür rûy-ı ḥabîb feyz çün dil
Anuñla şevk olur dillerde ḥâşıl

Be-Nâm-ı Vehhâb

O âhû çeşm bâ-takdîr-i Mevlâ
Görüp dil virdi bî-çâre Nazîrâ

Be-İsm-i Muḥyî

Mürde diller ḥay olur nûş-ı meyi 'aşkuñ ile
Cân bulur dil-ḥasteler cânâ senüñ şevküñ ile

Be-Nâm-ı Mümît

Kalb-i ba'z ile yetîm olsa kişi
Merḥamet yüz gösterir biter işi

Be-İsm-i Kahhâr

Bir kamer yüzliye dil virdi o mâh
Kârı her demde olursa n'ola âh

Be-Nâm-ı Kayyûm

‘Âlem oldı ni‘am-ı Hakk ile dâ‘im meşhûn
Mâh-ı rûze yine yüz gösterüp oldı memnûn

Be-İsm-i Bedî‘

N'ola gam dilden olur ise ba‘id
Geldi bâ-luţf-ı Hudâ ‘ıyd-ı sa‘id

Be-Nâm-ı Şekûr

Qandin a‘lâsı mı qadr oldı lezîz
Tut elim kuvvet-i qalb oldı ‘azîz

Be-Nâm-ı Hamîd

Qadûm hâm oldı qalmadı tâqat kıyâma yâr
Didi görince *huz biyedî* itme âh u zâr

Selâm

Mihr ü meh virdi devâ derd-i firâq-ı yâre
Biridür bâ‘is-i râhat birisi bâdi-i kâre

[6a]

Cebbâr

Biri fark itdi biri gerçi nezâket itdi
Göricek nûr-i Celâl’i işi anuñ bitdi

Qavî

Gör rûyı yokdur dili dildârı gör
Buldı kuvvet gam-ı hicrânı n’ider

Mübîn ü Metîn

Men bî-dil göricek dildârı
Nüşhasından bilür ol her kârı

Qadîr

Deyr-i ‘âlemde olan şûret-i zibâya nazar
Eyleme mahv ider anı hâzer it âhır Hakk

Bâkî

Alur gönlün fakîrin bay ider yâr
Araya giremez ol demde ağıyâr

Semî‘

Mâh u mihrin mîr olur pîri cemâl-i yâr
Misli yok nice mu‘âdil olalar dildâra

Hakk

Rûy-ı habîb u vech-i mehûñ oldı âşikâr
Gayr olur mı bezm-i cihâna içre i‘tibâr

Mu'îd

Ğurre-i mâh-ı ümîdi göricek bayram ıder
Şavm-ı hicrânı o demde dil n'ıder

Mübdî'

Mebâdî-i şafâmızken bezm olsa vakıd gitdi
Bi-hamdillâh netice zâhir oldıkda şafâ geldi

Mu'în

Mâ-sivâ hubbını dilde n'eyler
Cennet rûyını görse mehler

Müntakım

Minnetim yüz biñ niyâz-ı dille yâre dâ'ima
İntikâmım ahz ıder ağıâr olanlardan baña

Mukît

Teyakkun 'âkıbet 'ilm-i hidâye eyledi vâşıl
Bi-hamdillah ser-efrâz oldı dil lutfâ olup nâ'il

Mâni'

Qalb-i ba'z ile olur 'ân mâ neş'â
Men' olur ma'nâsı ammâ evvelâ

Allâh

İsteyen Mevlâ'yı her yerde bulur
Lâle qalb-i ba'z ile Allâh olur

Vâris

Terk-i dünyâ eyleyen mâmelekin cümle alur
'Âlemin Hâlık'ı Hâkık kendü virür kendü alur

[6b]

Gafûr

Cürm-i dil 'afva muqârin olur elbet ammâ
Dîdede katre-i eşk-i seheri zâhir ola

Ğaffâr

Fârîğ-i cürme olursa insân
Bil ki tebdîl olunur hâli hemân

Settâr

O ħurşîd-i cemâl ile olan yâr
İder tebdîl-i hâl olur hevâdâr

Nûr

Ĥırâm-ı nâz ile bâ-'izz ü devlet
Revân oldı o serv-i bâğ-ı behcet

Mütekebbir

Fikr-i ismiyle Ĥudâvend-i Kerîmü's-şânuñ
Bikr-i mazmûna gönüldür mütevâşıl vâşıl

Muktedir

Dür-i 'ıkd ile gönülden dâ'im
Olasın kudret-i Hakk ile kâ'im

Mukaddim ü Mukîr

Cümlenün evvelidir bî-minnet
Kalb-i yetim olur o serv-kâmet

Mu'ahhir

Mü'minün menni olur hamr olmak
Katre-i eşk ile Hakk'ı bulmak

Mâcid

Sa'y-i mâ-der-vuşlat-ı dildâr-ı mâ
Ol meger lûtf-ı Hudâ ile ola

Hannân

Hakk için çünkü bükâ eylerler
Cümle cennetde olur mü'minler

Mennân

Nevâ-yı Hazret-i Hakk-ra şenidem
Ki men an-ra be-çeşm-i cân be-didem

Kâ'im

Vech-i meh gibi münevver dâ'im
Rûz-ı rûze kim olursa şâ'im

Settâr

Her ki toğrıdur ki yâre gider
Ol perîşânlığı elbet cem' ider

Bâkî

Bi-lûtf-ı ta'b-ı ârif ism-i Mevlâ
Olur bir iki dürr ile dil-ârâ

SONUÇ

Gizlenmiş, gizli, örtülü, remizli, anlaşılması güç söz gibi anlamlara gelen muamma, klasik Türk edebiyatında harf ve yazıya bağlı edebî sanatlardan biri olarak müstesna bir yere sahiptir. Bu edebî sanat, yalnızca bir kelime oyunu veya zihinsel bir bilmece olmaktan öte divan şiirinin remizli yapısının ve harf estetiğinin somut bir tezahürü niteliğindedir. Harflerin ebced değerleri, kelimelerin işarî anlamları, remizler ve tasavvufî atıflar gibi unsurların iç içe geçtiği bu sanat hem estetik hem de zihinsel bir maharet gerektirir. Bu sebeple muamma, dönemin âlim ve sanatkâr şairleri tarafından bir nevi ilmî ve edebî kudret gösterisi olarak görülmüştür.

Muammanın ilk örneklerinde gizlenen isimler, çoğunlukla Allah'ın isim ve sıfatlarıyla ilgilidir. Zamanla bu alan genişlemiş, yalnız esmaü'l-hüsna için değil, kişi adları için de muammalar tertip edilmiştir. Böylece muamma, hem dinî-tasavvufî hem de sosyal bir işlev kazanmıştır. Muamma manzumelerinin

genellikle divanların sonunda “Muammeyât” başlığı altında toplanması ve muamma çözenlere kolaylık sağlamak amacıyla manzumeye gizlenen isimlerin manzumenin başına yazılmasının bir gelenek hâline gelmesi de bu sanatın klasik bir yön kazandığını göstermektedir.

XVIII. yüzyılda yaşamış mutasavvıf şair Nazîrâ İbrahim Efendi, muamma yazma geleneğinin güçlü temsilcilerinden biridir. Âlim bir aileye mensup olan Nazîrâ İbrahim Efendi, dönemin velûd müellifleri arasında yer almış, farklı ilim dallarında kaleme aldığı eserlerle devrinin ilmî ve kültürel birikimine katkıda bulunmuştur. Onun, eserleri arasında yer alan *Mu'ammeyât-ı Manzume*, içerdiği tematik çeşitlilikle dikkat çekmektedir. Bu eser, Cenab-ı Allah'ın isimlerinin yanı sıra Hz. Muhammed'in, bazı peygamberlerin, ashab-ı güzîn ve meşhur velilerin isimleri için düzenlenmiş muammaları ihtiva etmesi bakımından muamma literatüründe müstesna bir yere sahiptir. Nazîrâ İbrahim Efendi'nin bu eseriyle birlikte, daha önceki muamma tasniflerinde yer almayan peygamberler, sahabiler ve velilere ait isimler için kaleme alınan muammaların da sınıflandırmaya dâhil edilecek olması ilmî anlamda büyük bir önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, varlığı bilinen ancak şimdiye kadar gün yüzüne çıkarılmamış olan *Mu'ammeyât-ı Manzume* adlı eserin, makale hacmini aşacağı düşüncesiyle, yalnızca “*Mu'ammeyât-ı Esmâ'-i Hüsnâ*” bölümü ele alınmıştır. 99 beyitten müteşekkil bu bölümde esmaü'l-hüsnadan 89 isme yer verilmiştir. Şairin hem esmaü'l-hüsnaya olan vukûfiyetini hem de muamma sanatındaki yetkinliğini gösteren bu manzume; birden fazla muamma tertip edilen isimler, iki ismi bir arada gizleyen beyitler, musarra ve müfred gibi farklı biçimsel özelliklerin birlikte kullanılması, manzumenin estetik ve teknik açıdan zengin bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Eserin diğer bölümlerinin ise ileride yapılacak akademik çalışmalarla incelenmesi ve yeni ilmî neşirlerle araştırmacıların istifadesine sunulması, muamma geleneğinin daha geniş boyutlarıyla anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Arslan, Mehmet (2019). “Divan Edebiyatında Mu'ammâ, Çözülmüş Mu'ammâ Örnekleri ve Mu'ammâ Çözüm Teknikleri”. *Prof. Dr. Mehmet Arslan'a Armağan*. ed. H. İbrahim Delice vd. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yay. 79-168.
- Baş, Münire Kevser (1999). *Lâmiî Çelebi'nin Şerh-i Muammeyât-ı Alâ Esmâ-i Hüsnâ'sı*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Bilkan, Ali Fuat (2000). *Türk Edebiyatında Muammâ*. Ankara: Akçağ Yay.
- Cânan, İbrahim (1993). *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Kaçar, Mücahit (2021). “Mollâ Câmi'nin Manzume-i Muammâ'sına Salâhaddin Uşşâkî Tarafından Yapılan Şerh”. *Doğumunun 60. Yılında Zühal Ölmez Armağanı Esengü Bitig*. hzl. Tümer Karaayak ve Uğur Uzunkaya. İstanbul: Kesit Yay. 473-484.

- Kürkçüoğlu, Kemâl Edib (hzl.) (1994). *Tahirü'l-Mevlevî Edebiyat Lügatı*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Nazîr İbrahim. *Divan*. Süleymaniye Kütüphanesi. Lala İsmail Paşa. Nr. 493. vr. 3b-6b.
- Öntürk, Tolga (2019). *Surûrî'nin Şerh-i Mu'ammeyât-ı Mîr Hüseyin Adlı Eseri (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Doktora Tezi. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Öntürk, Tolga (2022). “Bihîştî Ramazan'ın Mollâ Câmî'nin Mu'ammâ-i Sagîr Adlı Risalesine Yazdığı Şerh: Şerh-i Manzûme-i Mu'ammâ”. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 29: 247-267.
- Özerol, Nazmi (2018). *Bir Lugaz Mecmuası (Letâ'if-i Elgâz/Bilmece)*. Ankara: Sonçağ Yay.
- Öztürk, Ali (2019). “İslâmî Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ”. *İslâmî İlimler Dergisi*, 14: 27-41.
- Sami, Şemseddin (1999). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yay.
- Saraç, M.A. Yekta (1997). “Muamma ve Divan Edebiyatındaki Seyri”. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 27: 297-310.
- Saraç, M.A. Yekta (2020). “Muamma / Türk Edebiyatı”, *İslâm Ansiklopedisi*. C. 30. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 320-321.
- Şahin, Abdullah (2001). “Edebî Bir Tür Olarak Klasik Edebiyatımızda Esmâ-i Hüsnâlar”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 16: 49-57.
- Şener, H. İbrahim (1985). *Türk Edebiyatında Manzum Esmâü'l-Hüsnâlar*. Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Şengün, Necdet (2006). *Nazîr İbrahim ve Divânı (Metin-Muhteva-Tahlil)*. Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Tarlan, Ali Nihad (2019). *Divan Edebiyatında Tevhidler ve Muamma*. İstanbul: Ketebe Yay.